

ehhez pedig elegendőnek tűnt a *Mahávjudpatti* és Yeats szótárának tanulmányozása.

Mindez természetesen semmit sem von le Csoma tudósi nagyságából, és talán segít a valóságnak megfelelően értékelni azt az állítást, ami Hübner bárótól ered, miszerint Csomát élete végéig keserűség töltötte el amiatt, hogy élete kockázatásával a szanszkrit helyett annak csak egy „romlott dialectusát,” a tibeti nyelvet tanulmányozta. A Csoma elhivatottságát nagyra értékelő báró Eötvös József 1843. október 8-án elmondott emlékbeszédében a következő gondolatot fűzte ehhez a vélekedéshez: „De Körösi nem tar-

tozott azok közé, kiket fájdalom földre sújt, 's habár annyi hasztalan fáradozás emléke élte' végeig keserűséggel tölté lelkét, megismertette működése' eredményeit a tudományos világgal, miután tibeti grammaticáját és szókönyvét az ázsiai társaság' pártfogása alatt kiadta, újabb erővel fordult a 'sanskrit nyelv' megtanulásához.” Mint fentebb láttuk, Csomának ez a terve nem valósulhatott meg.

Kulcsszavak: *Körösi Csoma Sándor, szanszkrit, Bengáli Ázsiai Társaság, Kalkutta, Horace Hayman Wilson, William Yates, Amarakósa, Mahávjudpatti, szanszkrit–magyar szójegyzék*

IRODALOM

- Dodson, Michael, S. (2007): *Contesting Translations: Orientalism and the Interpretation of the Vedas. Modern Intellectual History.* 4, 1, 43–59.
- Duka Tivadar (1885): *Körösi Csoma Sándor dolgozatai.* MTA, Budapest
- Terjék József (szerk.) (1984): *Emlékek Körösi Csoma Sándorról. (Levelek, okiratok, emlékezések)* KCST–MTAK, Budapest
- Vogel, Claus (1979): *Indian Lexicography. A History of*

- Indian Literature* Vol. V. Fasc. 4. Otto Harrassowitz, Wiesbaden
- Windisch, Ernst (1917): *Geschichte der Sanskrit-Philologie und indischen Altertumskunde. Grundriss der indo-arischen Philologie und Altertumskunde* I. Band, I. Heft B. Erster Teil. Karl J. Trübner, Strassburg
- Wojtilla Gyula (1984): *Körösi Csoma Sándor szanszkrit–magyar szójegyzéke.* MTA, Budapest
- Wojtilla Gyula (2000): *Körösi Csoma Sándor könyvesládái.* Magyar Könyvszemle. 116, 3, 389–395.

TARTALMI FELTÁRÁS, KONZERVÁLÁS, DIGITALIZÁLÁS: AZ MTAK CSOMA-GYŰJTEMÉNYE A XXI. SZÁZADBAN

Dévényi Kinga

a nyelvtudomány kandidátusa,
MTAK Keleti Gyűjtemény
dkinga@mtak.hu

Körösi Csoma Sándor születésének 225. évfordulóját a nevével viselő tudományos társaság egy nagyszerű kezdeménnyel ünnepelte meg. A Körösi Csoma Társaság által létrehozott digitális archívum (www.archivum.kcst.hu) a Csoma-dokumentumokat a modern kor igényeinek megfelelően tárja a nagyközönség elé.¹ Ez a digitális feldolgozás a nyomtatott könyveket pdf formában, a leveleket többnyire magyar fordításban, átírva teszi közzé. Az átfogó forrástár első négy része Csoma összes munkáját tartalmazza: (1) a szótárt, (2) a nyelvtant, (3) a buddhista szakszavak szótárát (*Mahávjudpatti*), ez utóbbit digitális feldolgozásban is, (4) valamint folyóiratokban megjelent tanulmányait.

A második négy egységben Csoma életútját követhetjük nyomon (1) a levelek és okiratok, (2) utazása, (3) a kortársak, valamint (4) a Keleti Gyűjteményben lévő hagyatékek alapján. A kilencedik digitális „kötet” az emlékezéseket foglalja egybe, részletes bibliográfiát

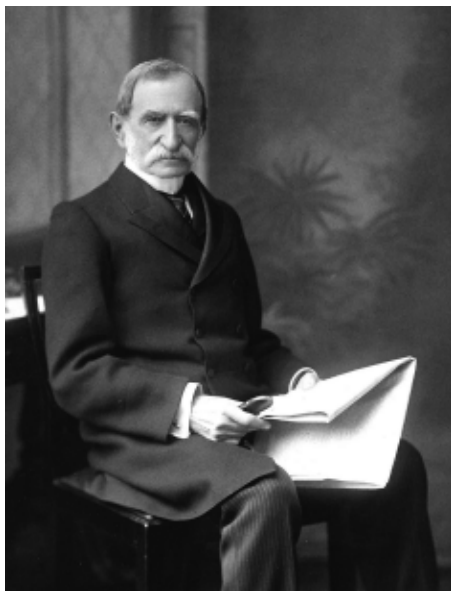
tartalmaz, s eligazít a Csomával kapcsolatos műalkotások terén is.

E nagyszabású feldolgozás azonban nem teszi feleslegessé a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Keleti Gyűjteményének – a „Csoma-dokumentumok” legfőbb letéteményesének – azt a törekvését, hogy a birtokában lévő Körösi Csoma Sándorra vonatkozó, illetve általa írt dokumentumokat eredeti formájukban megőrizze, feldolgozza, s biztosítsa, hogy azok a jövőben is fennmaradjanak, illetve hogy mindenkor megfelelően védett módon a kutatók elé kerülhessenek.

Ahhoz azonban, hogy képet adhassunk a gyűjteményben ebből a célból zajló, illetve az elmúlt néhány esztendőben végzett munkáról, nem szabad elfeledkeznünk valakiről, akinek az erőfeszítései nélkül ma bizonyára nem rendelkeznénk oly mélyreható ismeretekkel Körösi Csomáról, illetve bizonyíthatjuk, hogy nem lenne az MTA Könyvtára tulajdonában maga a Csoma-gyűjtemény sem. Ez a személy Duka Tivadar.

Mit tett Duka Tivadar Körösi Csoma emlékének ápolására?

¹ Az archívumot az ünnepi ülészakon a Körösi Csoma Társaság főtájkára, Iványi Tamás mutatta be.

Duka Tivadar
(Dukafalva, 1825 – Bornemouth, 1908)

Mindenekelőtt hiteles adatokat gyűjtött, s azok alapján megírta Kőrösi Csoma Sándor életrajzát magyarul és angolul. A két változat egymással egy időben jelent meg Budapesten és Londonban (Duka, 1885a, 1885b).

Ugyanezen év januárjában Duka közbenjárásával megérkezett az Akadémiára Malan tiszteletes adománya, aki a Csoma által korábban neki ajándékozott, s számára oly kedves emlékeket idéző tibeti könyvekről mondott le az Akadémia javára. E művek közül a Kőrösi Csoma Sándor kérésére a lámák által írt ún. Alexander-könyvek, ahogy az ma már köztudomású, a tibeti irodalom egyedi alkotásai.

A fentiekén kívül még három módon próbálta Duka Tivadar elősegíteni Kőrösi Csoma Sándor emlékének ápolását a Magyar Tudományos Akadémián.

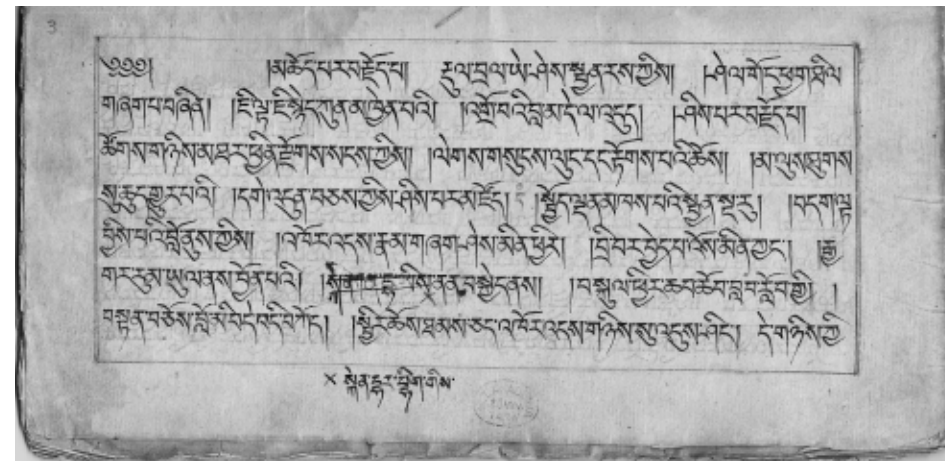
Kétezer korona alaptőkével *Kőrösi Csoma Alapítványt* hozott létre² abból a célból, hogy

Salamon Caesar Malan
(1812–1894)

1900-tól kezdődően az I. osztály szervezésében minden harmadik év áprilisában nyílt ülést rendezzenek Kőrösi Csoma emlékének tiszteletére. Az MTA főtitkárához 1897. december 6-án írt levelében így fogalmaz: „Az irodalommal foglalkozó magyar ember jól tudja, hogy a philologia érdekében mit tett Kőrösi Csoma Sándor; a székelgyföld népe között még ma is legendaszerű fogalmak környezik a zarándok tudós nevét; igazi érdekeit a külföld tudósai fogták fel kellően, s melegen kifejezték emléke iránti méltánylatukat. [...] A tudományos Akadémia már is tanusította kegyeletét saját körében; azon célból azonban hogy Kőrösi Csoma Sándor emléke a jövőben is ébren tartanék, bátor lennének a magyar tudományos Akadémia kezébe kétezer koronából álló, igen szerény alapítványomat letenni [...] Az alapítvány

² Ennek szövegét lásd: *Akadémiai Értesítő*, 1899, 148.

3. kép • Buddhista kozmológia, Alexander-könyv, No. 4, 3 (MTAK Keleti Gyűjtemény, Tib. 4). *Online* kiadás, átírás, magyar és angol fordítás: <http://csoma.mtak.hu>

elnevezése, a tudományos Akadémia engedelmével, lehetne »Duka Tivadar – Kőrösi Csoma Sándor féle alapítvány«. (Duka, 1897)

Célja az volt, hogy az üléseken „egy erre hivatott szaktudós a keleti tanulmányok, elsősorban az ázsiai kultúra körébe tartozó tudományos értekezést tartson.” Az alapítvány ügyében az I. osztály megbízásából Goldziher Ignác egyeztetett Dukával (Goldziher, 1897). Ezek az előadások egyrészt fórumot szolgáltattak a magyar orientalisztika számára, másrészt méltó emléket állítottak Csomának.

Idéznék a második előadás bevezetőjéből, melyet az európai iszlámkutatás máig meghatározó alakja, Goldziher Ignác tartott 1903-ban, s amelyen Duka Tivadar egészségi állapota miatt nem tudott jelen lenni.

„Tekintetes Akadémia!

A Himalája bércei felé fordul ez órában a kegyeletes tekintetünk: a dárdsilingi magyar sír felé.

Kőrösi Csoma Sándor emlékének szentelte ez órát tudós társaságunk, azon férfiú emlékének, ki »nem élni akart, hanem tudni«, és

- 1900 Kuun Géza: *Ismereteink Tibetről*
- 1903 Goldziher Ignác: *A buddhizmus hatása az iszlámra*
- 1906 Thury József: *A középkori török nyelv ismertetései a XIII. század óta*
- 1909 Kégl Sándor: *Hindusztáni tanulmányok*
- 1912 Goldziher Ignác: *A Korán-magyarítás irányai*
- 1915 Kúnos Ignác: *Nyugati hatások a török irodalomban*
- 1918 Gombocz Zoltán: *A magyar őshaza és a nemzeti hagyomány*
- 1927 Németh Gyula: *A Magyar Tudományos Akadémia munkássága a keleti filológia terén*
- 1928 E. Denison Ross: *Kőrösi Csoma Sándor érdemei a keleti tudományok terén*
- 1935 Németh Gyula: *Kőrösi Csoma Sándor célja*

1. táblázat • Kőrösi Csoma emlékére tartott előadások az Akadémián

életének történetével örökké tanító példaként tündököl a lelki tisztaságnak, mely az e névre méltó tudományos élet erkölcsi valóságát teszi.

A kegyeletes alkalomhoz illőnek találtam, hogy azon tudományos elmélkedés, melylyel dr. Duka Tivadar, tiszteleti tagunk lelkes intézkedése alapján hazánk halhatatlan tudósának dicső emlékét három évenként e csarnokban ünnepeljük, legalább is érintse azt a szellemi kerületet, melynek ő férfias kitartással szentelte és áldozta kutató életét.

Mialatt arra a nagy feladatra készült, mely ifjuságának rajongását lelkesíté és férfikorának hősiességét ösztönzé, mely életének nagy céljaként lebegett lelke előtt, a nyelv- és kulturtudomány egy titokzatos területéről sikerült neki az eltakaró fátyolt ellebbenteni – neki legelőször.

Tibet nyelve és rejtélyes irodalma, úgy mint ezen óriási terület népének lelki életét átható *buddhista* világnézet sajátlagos alakulása (lamaismus) voltak e hosszú évek alatt a kérdések, melyeknek Zangla, Sabathu és Kanum láma-klastromaiban szenvedések és nélkülözések között élt és melyeknek tanulmányozása s szerencsés megoldása a tudomány e magyar hősének nevét a tudományos világirodalom legünnepeltebb nevei közé emelték, dicsőséget szerezve az igénytelen magyar vándornak és a hazának.

Azon mélyreható tanulmány, melylyel Akadémiánk nagynevű másodelnöke három évvel ezelőtt ez emlékelőadások sorát megnyitotta, a legközvetlenebb kapcsolatba helyezte ezek tárgyát Csoma Sándor nagy munkájának középpontjával: Tibet országvál.

Midőn ez estve nekem jut a megtisztelő feladat, hogy e kitűnő példaadás nyomába lépjek, a nehézséget, melyet tudományos szakom távolsága a Csoma Sándor philológiai

munkakörétől alkalmi tárgyam választása elé gördít, elháríthatóvá teszik buvázkodása más-sik mozzanatának, a buddhizmusnak sokféle szerteágazó vonásai” (Goldziher, 1903).³

A történelem viharai azonban elsodorták az alapítványt, melynek keretében tíz előadás hangzott el jeles tudósoktól az Akadémián. E rövid kitérő után azonban térjünk vissza Duka Tivadarnak az Akadémiával kapcsolatos adományaira.

Abban az évben, amikor Goldziher a fent idézett előadást tartotta, Duka még két adományt tett.

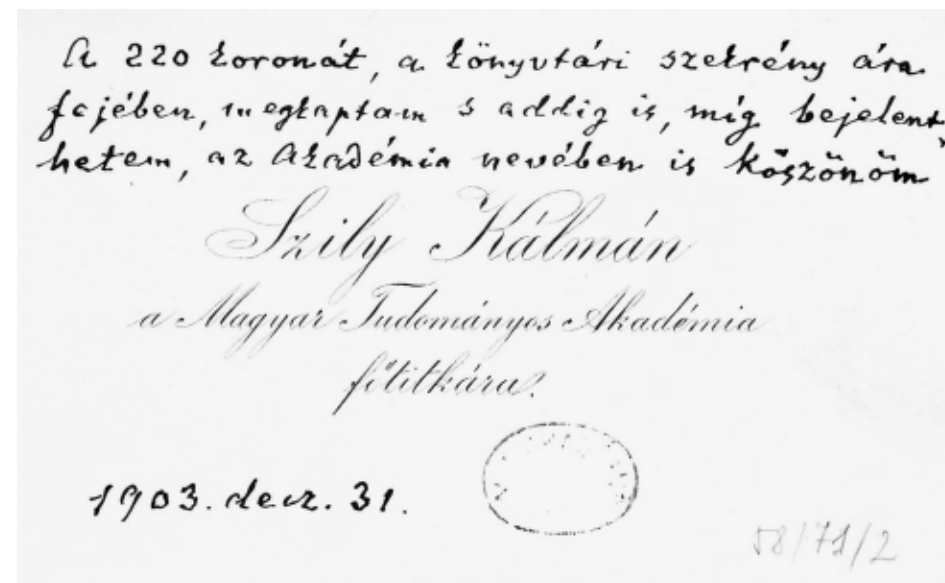
Az egyik egy szekrény volt, amelynek elkészíttetésére Duka 220 koronát küldött az Akadémiának, amint erről Szily Kálmán az Akadémia 1904. január 25-én tartott ülésén be is számolt.

A szekrénynek a könyvtár többszöri költözése során nyoma veszett, de jó képet kaphatunk róla az egykorú leírásokból: „Az a nagy fali szekrény, a melyben ez a gyűjtemény őriztetik, szintén Duka ajándéka. Akadémiánk derűs olvasótermének ez az ékessége alkalmas serkentője lehet a könyvtár látogatóinak, hogy a tudományos búvárlat iránt való állhatatos odaadásban kövessék Csoma példáját (Stein, 1913, 29.).

Stein Aurél e szavait kiegészítendő, álljon itt egy rövid idézet abból a riportból, melyet 1942. június 1-jén közvetített a Magyar Rádió Budapest I. hullámhosszán a Magyar Tudományos Akadémiáról Kőrösi Csoma Sándor halálának 100. évfordulója alkalmából:

„Talán nem tudja mindenki kedves hallgatóink közül, hogy a nagy székely tudós szellemi hagyatékát a Magyar Tudományos

³ Goldziher előadásának angol nyelvű összefoglalása Duka fáradozásainak köszönhetően megjelent a *Journal of the Royal Asiatic Society* 1904. évi első számában.

4. kép • Szily Kálmán köszönete Duka Tivadarnak

Akadémia őrzi. Ezért hát a mikrofónnal elzárándokoltunk a magyar szellem templomába, hogy kegyelettel adózzunk nagy hazánkfia emlékének.

Itt vagyunk a Magyar Tudományos Akadémia olvasótermében. A hatalmas palota földszintjén van a tágas, világos olvasóterem. [...] Mindjárt a bejáratnál szemközt angol stílusú, ötrekeszes könyvszekrényen akad meg a szemünk. Tetejéről Kőrösi Csoma Sándor jólismert arcképe tekint le ránk. Megkérdezzük dr. hollósi Somogyi József alkönyvtárnok urat, a könyvtár keleti szakemberét, hogy került ide ez az arckép? Bizonyára ebben a szekrényben őrzik Csoma szellemi hagyatékát?

Igen. Azért is került rája Csoma arcképe. [...]

De vegyük szemügyre a szekrényt. Hogyan nyílik? Biztosan mindegyik rekesznek külön kulcsa van?

Nem. Egy kulcs nyitja egyszerre az összes rekeszeket. [...]

A szekrényre függesztett táblán ez áll: »Duka Tivadar ajándéka.« (Somogyi, 1942)

A szekrényt megelőzően, 1903 elején Duka Tivadar még egy nagy jelentőségű adományt juttatott a Magyar Tudományos Akadémiának, nevezetesen azokat a dokumentumokat, amelyeket Kőrösi Csomával kapcsolatban összegyűjtött.

Terjék József (1976) így ír arról a két albumról, mely szintén az Akadémiának küldött ládában volt:

„Az egyik album [a] »Manuscripts and Prints« címet viseli, 22×34,5 cm nagyságú. Eredetileg számozatlan lapokból áll, a könyvtári pagináció szerint 300 oldal terjedelmű [...] Közülük számos levél értékes anyagot nyújt a kor történetéhez [...]

A másik album címe: »Kőrösi Csoma Sándor életrajzához tartozó eredeti adatok ... és egyéb levelezések és cikkek«. Mérete: 29×43,5 cm, terjedelme 152 (eredetileg számozatlan) oldal.

Mindkét album rendezetlen, mivel számos dokumentum nincs beragasztva, hanem csak a lapok közé szabadon behelyezve. Az albumokban sokszor olyan leveleket és fényképeket is találhatunk, melyek egyértelműen jelzik, hogy jóval Duka Tivadar halála után lettek »hozzá-csapva«.

Az idézetből láthatjuk, hogy bár ez a tárolási mód kétségtelenül megfelelt a gyűjtőnek, azaz Duka Tivadarnak, semmiképpen nem tekinthető adekvátnak egy könyvtárban, s különösen nem egy olyan szerteágazó gyűjteményben, mint a Keleti Gyűjtemény. Ezenkívül, ahogy Terjék József is utalt rá, a Duka-féle hagyatékhoz az évtizedek során újabb adományok járultak, amelyek bővítették a Csomával kapcsolatos források számát.

A Kőrösi Csoma és Duka Tivadar nevével fémjelzett adományokat a Keleti Gyűjtemény az elmúlt években a modern könyvtári követelményeknek megfelelően rendezte, tartalmilag feltárta és *online* katalógusában katalogizálta (<http://www.mtak.hu>). A kéziratok esetében a katalogizálásra a *Keleti kéziratok* nevű alkatalógusban került sor, a könyvek keresésére az általános katalógusban nyílik mód.

Ez a munka azt is jelentette, hogy az előbb említett két mappa tartalma egyenként került rekordokba, illetve ezzel párhuzamosan a levelek, kéziratok és újságkivágatok a legkorszerűbb archiválási előírásoknak megfelelő egyedi, védőborítós elhelyezést kaptak.⁴

Ez a feldolgozás van hivatva pótolni a Duka-féle szekrényt. Sőt, ez egy 'varázsszerű' abban az értelemben, hogy az eredetnél sokkal több anyagot tartalmaz, mivel folyamatosan bővül a Csomára vonatkozó újabb dokumentumoknak a gyűjteménybe kerü-

lésével. Ide tartoznak például Bernard Le Calloc'h írásai is, melyeket könyvtárunknak adományozott.

Ezen a katalogizáló, archiváló munkán kívül a Keleti Gyűjtemény 2005-ben a Pro Bibliotheca Alapítvány támogatásával digitális gyűjteményt szentelt Kőrösi Csoma Sándornak (<http://csoma.mtak.hu>). A három nyelven (magyar, angol, spanyol) elérhető feldolgozás a következő tagolásban mutatja be Kőrösi Csoma Sándort, a tibetisztika megalapítóját és hagyatékát a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Keleti Gyűjteményében:

- Kőrösi Csoma Sándor élete és munkássága
- A Csoma-gyűjtemény
- Az Alexander-könyvek
- Csoma könyvei
- Buddhista kozmológia (Alex. No. 4) online kiadás
- Tibeti szótár és nyelvtan bevezetői

Duka Tivadar, Csoma első életrajzírója életének és munkásságának rövid ismertetésén kívül teljes szövegében tartalmazza az általa írt Csoma-életrajzot két nyelven (magyarul és angolul), valamint Stein Aurélnak róla szóló emlékbeszédét.

Ezenkívül illusztrációkkal ismerteti a könyvtár Közép-Európában is egyedülálló nagyságú tibeti gyűjteményét, amelynek magját a kicsiny Csoma-gyűjtemény adja, s amely az 1930-as, majd az 1960-as években duzzadt jelentős kollekciónak.

Még egy előrelépésről kell beszámolni. E gyűjtemény mintegy hatezer tételének katalógusa készült el, és jelent meg a közelmúltban Orosz Gergely, a Keleti Gyűjtemény tibeti kéziratának kurátora munkája eredményeképpen (Orosz, 2008–2009), s jelenleg a mutatókat tartalmazó harmadik kötet összeállítása folyik.

⁴ Minderre egy sikeres NKA-pályázat biztosított lehetőséget 2005–2006 folyamán.

Mindezen erőfeszítések, reméljük, elegendőnek bizonyulnak ahhoz, hogy az MTA Könyvtárában őrzött Kőrösi Csoma-archívum ez év nyarán véglegesen bekerüljön az UNESCO Világemlékezet programjának jegyzékébe, amelynek jelölési listáján szerepel.

A már életében világhírnevet szerzett székely vándor örökségének kalandos sorsa arra int bennünket, hogy fokozottan óvjuk értékeinket, s fontoljuk meg azokat a sorokat, ame-

lyeket a *Szabadság* újság közölt a Csoma halálának 100. évfordulóján megjelent egyik írásban (1942. ápr. 10.): „Ne várjuk meg, az angolok márvány emléktábláját, hogy a japánok Buddha-szentként szoborba faragják. Ne várjuk meg eljövendő Kőrösi Csoma Sándorainknál a „százszentendős centennáriumokat”.

Kulcsszavak: *hagyaték, könyvtár, gyűjtemény, digitális gyűjtemény, tibetisztika, keletkutató*

IRODALOM

- Duka Tivadar (1885a): *Kőrösi Csoma Sándor dolgozatai: összegyűjtötte és életrajzzal bevezette Duka Tivadar*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
- Duka Tivadar (1885b): *Life and Works of Alexander Csoma de Kőrös*. Trübner, London
- Duka Tivadar (1897): Duka Tivadar levele az MTA főtitkárához a Kőrösi Csoma Sándor Alapítványról, 1897. december 6. (MTAK, Keleti Gyűjtemény, Csoma 58/49)
- Goldziher Ignác (1897): Goldziher Ignác levele Duka Tivadarhoz a Kőrösi Csoma Sándor Alapítványról, 1897. december 15. (MTAK, Keleti Gyűjtemény, Csoma 58/37/2)
- Goldziher Ignác (1903): *A buddhizmus hatása az iszlámnál*. A Magyar Tudományos Akadémián 1903.

- március 30-án elhangzott Kőrösi Csoma Sándor emlékbeszéd szövege. <http://mek.oszk.hu/00100/00163/index.phtml>
- Orosz Gergely (2008–2009): *A Catalogue of the Tibetan Manuscripts and Block Prints in the Library of the Hungarian Academy of Sciences*. LHAS, Budapest
- Somogyi József (1942): *Újabb adatok Kőrösi Csoma Sándorról*. Közzétetés a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárából. Viaszra vették 1942. május 30-án. Előadásra került Budapest I. hullámhosszán június 1-én. (MTAK, Keleti Gyűjtemény, Csoma 72/1-6)
- Stein Aurél (1913): *Duka Tivadar emlékezete*. MTA Emlékbeszédek. 16, 9.
- Terjék József (1976): *Kőrösi Csoma dokumentumok az Akadémiai Könyvtár gyűjteményeiben*. MTAK, Budapest

